

מה קורה לריקודי העם? תהליכים ותחזיות

מאת דן רונן

האם ריקודי העם הישראלים הם "פולקלור"

במסגרת חגיגות ה-200 לעצמאות ארה"ב בשנת 1976, נערך במרכז וושינגטון הבירה אירוע גדול על ידי ה-SMITHSONIAN INSTITUTE - מערכת המוזיאונים של ארה"ב. האירוע כונה "שונות ואחדות" ועיקרו היה הצגת מה שהשתמר בפולקלור האמריקאי ממורשת ארצות המוצא של הקהילות ובני העמים השונים שהגיעו לארה"ב והמהווים את אוכלוסייתה. לצד כל "קהילה" אמריקאית שהציגה את עצמה התבקשו המדינות שמהן באו המהגרים לשלוח להקות פולקלור ולהציג את "שורשיהם" של הקהילות "שלהן" בארה"ב.

ישראל, על אף שהיא לא ארץ המוצא העיקרית של יהודי ארה"ב, התבקשה לשלוח להקות להופיע לצד המופעים ותצוגות הפולקלור של הקהילה היהודית בארה"ב.

מומחי פולקלור מארה"ב באו לבדוק את הלהקות שהצענו לשלוח לאירוע חשוב זה. אני כיהנתי אז כיועץ שר החינוך והתרבות, והתבקשתי לעמוד בראש משלחת ישראל לחגיגות ה-200 לעצמאות ארה"ב. הצענו למומחי הסמיתסוניאן להקות ריקודי-עם וחברות זמר שלדעתנו מבטאות את "ההמשכיות והשינויים" בפולקלור היהודי ואת "השונות והאחדות" בקיומנו. המומחים מארה"ב סירבו לכלול את המופעים שהצענו בחגיגות בארה"ב, בטענה שהם "תעמולה ציונית" ושהריקודים הם לא פולקלור ואין בהם אותנטיות, אלא הם יצירה מלאכותית בידורית אקלקטית. הם כללו רק את להקות העדות ששלחנו: כליזמרים ממאה שערים, תימנים, כורדים, חונים מרוקאים ועוד. באירוע השתתפו כחמישים מדינות, ומופעי הפולקלור שכללו את כל אמנויות-העם הוצגו ליד האנדרטה של ג'ורג' וושינגטון. בהופעה הישראלית-יהודית, כל להקה עדתית הציגה את הפולקלור שלה, ובסיום ההופעה, להוציא את הכליזמרים ממאה שערים, כולם רקדו יחד.... "מים מים", מחול עובדיה, ימין ושמאל וקומה אחא, ובכך דווקא באה לידי ביטוי האותנטיות של ריקודים אלה.

המומחים לפולקלור מארה"ב שהתבססו על מחקרים במדינות אחרות, לא הבינו שריקודי העם שלנו, על אף שהם "עכשוויים", הם תופעה מיוחדת של פולקלור; לא הבינו שריקודי העם שלנו הם ריקודים אותנטיים ושורשיים על אף שהם מושפעים ממקורות שונים; והעיקר, שהם ביטוי אמיתי של ציבור רוקדים גדול.

הסיפור הזה, עשרים שנה אחרי, עדיין מעורר, לדעתי, למחשבה ומעלה שאלות. האם ריקודי העם שלנו הם "פולקלור"? האם ימשיכו להתקיים כשבמדינות רבות פולקלור עשיר בן מאות שנים הולך ונעלם, או נשאר כמוצג מוזיאוני או בידור לתיירים. הרי גם דפוסי התנהגות אותנטיים אחרים, שנוצרו בהדרגה בתקופות שבהן שינויים היו איטיים, נעלמים בהשפעת הכפר העולמי הקטן, תהליכי העיור והתיעוש, המהפכה התקשורתית האלקטרונית והבידורית ומהפכת המיחשוב.

מה קורה היום לריקודי העם? ובמיוחד מה יקרה להם בעתיד - הן שאלות חשובות ומרתקות. האם ריקודי העם שנוצרו בהשפעת "המהפכה הציונית", במסגרת המאמצים ליצירתה של תרבות עברית לאומית מקומית וייחודית, יחזיקו מעמד בתקופה ה"פוסט ציונית" - בתקופה שבה המטרות הקולקטיביות הלאומיות מאבדות מחשיבותן בחיינו ומטרות אישיות אגואיסטיות, של הישגיות והצלחה, ותופעות של רדיפת כוח, כבוד, התעשרות מהירה וחוסר אכפתיות כלפי אחרים תופסות את מקומן?

האם ריקודי העם שהיו ביטוי של שייכות, חיפוש דרך וזהות והתלהבות מהפכנית-לאומית יחזיקו מעמד בחברה תחרותית, המושפעת מתהליכי מסחור, תרבות הרייטינג, דרישה לגירויים בידוריים מהירים, חזקים ורבים, דרישה לריגושים, ותופעה של שינויי-אופנות מהירים (הנובעים גם ממסחור, גם מחיפוש אחר ריגושים חדשים וגם מהתפתחות חברה כלל עולמית)?

האם ריקודי העם כפי שהכרנו אותם תמיד יחזיקו מעמד? האם יתאימו עצמם לשינויים המהירים? ומה תהא התוצאה של התאמה זו? האם הסולידריות החברתית והערבות ההדדית, שהיו ממאפייני תקופת טרום המדינה ושנות המדינה הראשונות, ושריקודי העם הם גם אחד מביטוייהם וגם תורמים לחיזוקם, סולידריות בין דתיים וחילונים, בין עדות, בין מעמדות כלכליים, בין גילאים - האם סולידריות זו תחזיק מעמד?

האם במציאות שבה תהליכי הקיטוב הפוליטיים, הכלכליים, העדתיים והלאומיים, הקיטוב בין ערבים ויהודים, בין דתיים וחילונים, בין ימין ושמאל מחריפים ומעמיקים ריקודי העם ימשיכו להיות ביטוי של כולם?

האם התהליכים שכולנו ערים להם בריקודי העם עצמם - ריבוי הריקודים, מסחור, הופעות ראווה, התחזקות מרכיבים של בידור, חיקוי הפעילות האירובית, הדיסקו והפאבים, התמקצעות, צמיחת מדריכים שפרנסתם על ריקודי העם, חיבור מלאכותי של ריקודים, האם מתקפת הבידור והשעשועים, הפופ והרוק, הדיסקו והפאבים הזו תשפיע על ריקודי העם? ואם כן לאיזה כיוון?

ואולי, למרות השינויים המהירים בסביבה, בטכנולוגיות, בטבע, במקצועות העבודה, באופנת תרבות-הפנאי, בתנאי החיים, בשאיפות ובצרכים של הישראלים, ממשיכים להתקיים הבסיס, הצרכים והיסודות מהם צמחו ריקודי-העם, וריקודי העם לא ייעלמו. אולי ההשתתפות בהרקדות ובחוגים לא תפחת. יותר מזה, יתכן, אפילו, שריקודי העם ישכילו לנצל את התחרות עם גורמי משיכה אחרים בתרבות הפנאי ואת התהליכים הטכנולוגיים והחברתיים להתפתחותם הם?

מה יקרה לריקודי העם

תחזיות הן סיכון מחושב. נאמר כבר שנבואה ניתנה לשוטים, ואינני מבקש לי תואר זה. תחזיות הן בדרך כלל ניתוח תהליכים בעבר ובהווה והשלכתם על העתיד, ובזאת גם חולשתם. העתיד הוא נעלם, לגבי העבר קיימים חילוקי דעות וגם לגבי ניתוח תופעות ההווה ומשמעותן אין לעתים קרובות הסכמה. עם זאת, טבעו של האדם שהוא מבקש לדעת ולהבין מה היה, מה הווה ומה יהיה.

במחקר על תחזיות כלכליות שנעשו במאה השנים האחרונות נמצא, שרובן, וגם התחזיות המדיניות והחברתיות, לא התגשמו. מנהל משרד הפטנטים בארה"ב בשנות השלושים אמר, שאפשר לסגור את משרדו: "לא צריך עוד פטנטים, הכל כבר הומצא".

זוכה פרס נובל בכלכלה השנה, הפרופסור האמריקאי מאוניברסיטת שיקגו רוברט לוקאס, הוגה "תורת הציפיות", קבע שהציפיות הכלכליות נוטות להגשים את עצמן, ולהאפיל על

תחזיות כלכליות מלומדות. רעיון זה ידוע בשם "ציפיות רציונליות". בהתאם לתפיסה זו, הציפיות הן יסוד ההתנהגות הכלכלית. עד שנות השבעים נהגו כלכלנים לבנות את הציפיות כאילו היו מבוססות על העבר וסברו שהן יהיו מבוססות בעיקר על הניסיון. אבל זה היה מוטעה. כבר בראשית שנות השישים טען כלכלן בשם ג'ון מות שמוטב להניח שלאנשים יש "ציפיות רציונליות" המבוססות על נתונים ודוחות את הציפיות המוטעות. לוקאס הראה עד כמה רעיון פשוט זה חשוב.

אם נפעיל גישה זו לגבי ריקודי-העם, אפשר להניח כי מה שיקרה בתחום זה תלוי בציפיותיהם של הרוקדים, בציפיות שלא ייראו להם מוטעות. ציפיות אלה מתבססות על ניסיון העבר אבל הן גם תלויות בשינויי ההווה ובדחיית הציפיות שהסתברו כשגויות. אין עדיין מחקר מעמיק בנושא זה בריקודי-העם, ואיננו יודעים מספיק מה הציפיות של הרוקדים. המטרה של מאמר זה היא להגדיר הנחות ולהעלות השערות בנושא זה ולהציגן לדיון.

חיפוש זהות ישראלית (השפעות כנעניות)

לפי דעה אחת ריקודי-העם הישראלים נוצרו בהשפעת השקפת עולם "עברית" ואולי "כנענית" והם ביטוי לאחת הבעיות המרכזיות של הישראלים - בעיית הזהות הלאומית הישראלית:

על פי ממצאים של פרופסור יוסף אגסי ואחרים במחקרם מ-1991 **מיהו ישראלי?**, בקרב הנוער בארץ קיים בלבול מושגים לגבי דת ולאום, ועם זאת קיים הרצון לפתח זהות לאומית ישראלית נוסף על הזהות הדתית היהודית.

יש המייחסים את צמיחת ריקודי העם לתפיסות העבריות-כנעניות של שנות הארבעים. הפילוסופיה הזו קבעה שבארץ ישראל מתגבשת אומה חדשה עם שורשים וזיקה לתושבי הארץ הקדמונים ושאומה זו תכיל את כל הקבוצות האתניות המתגוררות בגבולות ארץ כנען. בספרו של אהרון אמיר **מטעני צד** נטען שתפיסה זו העמידה בראש סדר העדיפויות שלנו את הלאומיות העברית.

התנ"ך, הטבע ותושבי הארץ שימשו לכנענים מקורות השראה, והכנעניות השפיעה על יצירות אמנים וסופרים רבים, כמו למשל על פסלו של יצחק דנציגר "נמרוד" מ-1938. הפסל הוא של דמות מיתית של גבורה ובדידות, עשוי מאבן חול נובית אדומה שנלקחה מפטרה, העיר הנבטית, ומבטאת את הקשר בין היצירה, המקום, והחווייה העברית הישראלית והוא נועד לעטר מבוא לאוניברסיטה העברית על הר הצופים בירושלים. דוגמאות אחרות כאלה הם: הצייר אחיעם, הפסל מלניקוב, שפסלו "האריה השואג" בתל-חי דומה לאריות שבתגליות חצור, השירה של יונתן רטוש ושל שאול טשרניחובסקי, ששלל את דמות היהדות שהתגבשה בגולה, כי סבר שהיא מגבילה את חרות האדם ויצירתו, ושאל למיזוג תרבות היהדות בתרבות העולם וביטא זאת יפה בשורותיו: "ובארץ יקום דור; יחיה, יאהב, יפעל ויעש"; דמויות כמו אורי **בהוא הלך בשדות** ואליק **מפרקי אליק** של משה שמיר; סיפוריו של ס. יזהר, שיריו של אלתרמן; היווצרותו של מיתוס הצבר ולבסוף, התפיסות הכנעניות השפיעו גם על יצירתם של ריקודי העם ושירי העם הישראלים.

הקיצוניות של הכנענים בזמנם, העובדה שהעם היהודי לא מתאים למסגרות תיאורטיות קיימות ושאי אפשר בדור אחד ליצור תרבות גרמו לכך שהכנעניות לא הייתה שורשים. הדחף של הכנעניות של שנות הארבעים והחמישים חדל להשפיע אולי משום שכפי שטוען אורי אבנרי, הדור הראשון לגאולה לא ממש מרד בדור האבות אלא חזר אל העיירה היהודית. אולי גם בשל השימוש בסמלים דתיים והניסיון המבלבל ליצוק בסמלים אלה תכנים לאומיים כדי ליצור טיפוס יהודי חדש

שלא יהיה גלותי. אורי אבנרי טוען שאחרי השואה החל להתמוטט "מיתוס הצבר", שאולי בכלל מעולם לא היה. אורי בן כנען, הגיבור המחוספס שלא התבגר **מאקסודוס** וגיבורי החידה המתבודדים והמסתפקים במועט, הפכו למבוגרים גסים חסרי התחשבות, אנטי אינטלקטואליים ונהנתנים, וכמוהם גם גיבורי הסרטים "נועה בת 17", "לאן נעלם דניאל וקס", ומושאי מחקרו של יוסף אורן על "התמוטטות מיתוס הצבר".

הזמן, לדעתו, לא ממתן את העניין בתרבות הישראלית, על אף כשלון הכנעניות והעבריות וההשתלבות במרחב השמי. התנועה הכנענית כתנועה תרבותית נעלמה אבל ריקודי העם ושירי העם נשארו, למרות תהפוכות הזמן. הם קלטו מעט מהתפיסות הכנעניות והיו חלק מהמאמץ המכוון ליצור תרבות ישראלית עברית לאומית בארץ התנ"ך. יצירתה החלה סביב חגי החקלאות הקדומים, עוד בריקודים כמו ההורה של ברוך אגדתי מ-1924, חג הגז של לאה ברגנשטיין בשנות השלושים, "חג המים" בנען, ריקודיהן של רבקה שטיימן, שרה לוי-תנאי, ירדנה כהן, ריקודיו וסרטיה של זאב חבצלת ועוד.

אבל, שלא ככנעניות, תהליך יצירת ריקודי העם היה ניסיון שהצליח ליצור בסיס משותף, ישראלי, למזוג ריקודי מזרח אירופה ודבקות בני-ערב, את "הדבקה והדיבוק", ההורה והשרלה, הדעסה והקארקוביאק, את התנ"ך ומדינת ישראל, חגי החקלאות הקדומים ומקראי הקודש, את הישן והחדש, המסורת והחיים המודרניים הם הפכו ליצירה שהיא מכנה משותף לכל הישראלים על אף השוני, ושתורמת להתמודדות עם המתחים, להעמקת רגש השייכות, אפילו אם רק באותם הרגעים והשעות שבהם רוקדים ריקודי עם. ההנחה שהמקומיות, האזור הגיאוגרפי, האקלים והטבע יוצרים תרבות משותפת ומכנה משותף אולי אינה מבוססת דיה, אבל אין ספק שהמקומיות בתוספת מערכת ערכים משותפים עתידים ליצור זהות ותרבות.

הלחצים לחיפוש הזהות הישראלית קיימים. הצורך במערכת ערכים משותפת קיים. דוגמה לכך היא טענתו של תום שגב בספר **המיליון השביעי**, שהשואה הפכה להגדרת זהות יהודית וישראלית, מענה לאובדן שורשים יהודיים דתיים ולחילוניות שאינה דורשת מעורבות אישית.

האם ימשיכו ריקודי העם לתת ביטוי לזהות ישראלית

אם ניתוח זה נכון, והציפיות מריקודי העם הן שהם יתנו ביטוי לישראליות שלנו (עם כל הבלבול הקיים לגבי המושג), מעבר להגדרות של "כל העולם נגדנו" או שמירת מצוות, ישייעו בבניית הזהות הלאומית הישראלית, ריקודי העם ימשיכו להיות ביטוי לרבים שימצאו בהם את מקומם וישאבו מהם הנאה גם מפני שהם אינם בילוי זמן גרידא, שהם אינם מחול אירובי סתמי לפיתוח הגוף, אלא (כפי שהרוקדים מכנים אותם) ביטוי ל"ישראל היפה", עם כל הפרובלמטיקה של מושג זה היום. ד"ר צבי פרידהר תורם ללימוד ההיסטוריה של ריקודי העם בישראל, למחקרם ולתיעודם. שנים רבות הוא מלמד על המקום

ההיסטורי והפוליטי של צורת ביטוי זו. ריקודי העם אינם ניתנים להפרדה מהיבטים אחרים של התרבות הבלתי-חומרית, כמו חינוך, רעיונות פילוסופיים, פוליטיים, כלכליים ואסתטיים, והתרבות החומרית של חברה צרכנית. ריקודי העם הם גם חלק מאמנות המחול, שהיא ביטוי לערכים, ציפיות, משמעויות, יחסים בינאישיים ויחסים בין הפרט והכלל. המחול הוא, מצד אחד, הישג אמנותי ומצד שני מעוגן היטב בהשקפות עולם, ולא במקרה אחד המובילים בתחום המחול באנגליה, פיטר ברינסון, הציע בספרו **מחול כחינוך לקראת תרבות מחול לאומית** (הודפס ב-1993 בישראל), לקבוע מדיניות של תרבות מחול לאומית.

האקלקטיות של ריקודי העם - כמרכיב של תרבות ים-תיכונית

לריקודי העם הישראלים יש סגנון ישראלי, על אף שהם מושפעים ממקורות שונים, יתכן אפילו שאקלקטיות זו היא אחד ממרכיבי הסגנון שלהם, והיא אמיתית משום שהיא מבטאת מציאות אקלקטית של כל התרבויות הקיימות כאן זו לצד זו. המזרח התיכון בכלל מתאפיין בתרבויות שונות ורבות. פלורליזם וחילופים בין תרבויות זה עיקרו של מה שמכונה "תרבות ים-תיכונית", תרבות המאופיינת, בין השאר, על ידי שפע אפשרויות תרבותיות בו זמניות, פלורליזם של תרבויות דתיות, לשוניות, גיאוגרפיות ואקלימיות. "קסם של מצב", כפי שכינתה אותו ז'קלין כהנוב, קסם שאינטלקטואלים לא יכלו לעמוד בו, קסם של תרבויות לא-לאומיות, אבל שיצר גם בעיית זהות ושלא עבר להמונים.

כניסתה של הלאומיות לתרבות הים-תיכונית היתה טראומטית, אבל ריקודי העם שיש בהם גם ביטוי ללאומי אינם גורם מאיים או מרחיק. דווקא בגלל האקלקטיות שלהם הם גורם מקרב ומלכד עמים, תרבויות ועדות כי דרך הריקודים אנו לומדים לכבד את הגאים במורשתם.

ביטויים אינדיבידואליים בריקודי עם

מרכיב נוסף שבדואי יתפתח בעתיד בריקודי העם הישראלים הוא הביטוי האינדיבידואלי, כמו זה הקיים בריקודי הפופ ובדיסקוטקים. גם ריקודים לצלילי מה שמכונה "מוסיקה ים תיכונית" הם ביטוי אינדיבידואלי, אישי וחופשי. כל רקדן הוא גם הכוריאוגרף של עצמו, הוא מזין את הריקודים המוכרים באילתורים ובצעדים שגופו או טעמו האישי מכתובים.

תופעה זו קיימת בריקודי עמים רבים שאינם מובנים ונוקשים, כמו הריקוד הרוסי למשל, שהוא סגנון תנועה שלתוכו כל אחד יוצק את תנועותיו, או הריקוד התימני. גם ריקודי העם הישראלים נותנים מקום לצורך בביטוי אינדיבידואלי במסגרת הביטוי הקולקטיבי של הריקוד המובנה. תופעה זו תתרחב ותתרום להמשך קיומם והתפתחותם של ריקודי העם אצלנו.

ריקודי העם הישראלים נחשבים לריקודים עכשוויים מודרניים. יש הסוברים כי הם מרובים מדי ומושפעים מדי מהטכנולוגיה של המאה העשרים, ושהם דומים יותר לריקודי פופ מאשר לפולקלור מסורתי ולריקודי עמים אחרים בני מאות שנים. לנו נדמה כי גם עמים אחרים, שיש להם ריקודי עם בני מאות שנים, ממשיכים ליצור ריקודים חדשים של יוצרים עכשוויים. יצירות אלה הן מה שמכונה ריקודי עמים, צורת ביטוי פופולרית בעולם ובעיקר באוניברסיטאות של ארה"ב. הביטויים האינדיבידואליים והיצירתיים בריקודי עם הם אחת הדרכים להסתגלותם לתקופתנו.

ריקודי העם וכוחות השוק, ריקודי עם כ"מצרך"

המהפכה התעשייתית שינתה את האמנויות ואת מעמד היוצרים. היא הפכה את האמנות ממצרך לעלית - למלכים ואצילים, כפי שהיה במסורת הרומית, שבה האמן נחשב לאדם מיוחד ונפרד היוצר אמנות שיכולה להיות מובנת רק לנבחרים כמוהו, לאמנות

לכל, לפי המושג האתונאי הדמוקרטי, המבוסס על ההשקפה שכל אדם יוצר ושהאמנות היא חלק מגדלות האדם. שהרי האדם הוא היחיד מכל היצורים שיכול להעשיר את קיומו ואת הסביבה שבה הוא חי על ידי אמנות ועל ידי חשיבה מתמדת והתבוננות. כך העניקה המהפכה התעשייתית לאמנות מעמד של מצרך, שגם כוחות השוק פועלים עליו. תהליך זה הביא גם למסחור האמנות, בעיקר באמצעות מוסיקת פופ, קולנוע, טלוויזיה, תהליכים כלכליים גלובאליים וערכים צרכניים הנוגעים בכללם החל מהסופרמרקט ועד מרקע הטלוויזיה.

יתר על כן, פיתוח טכנולוגיות של הגברה, של הקלטה, שיפור האולמות וכיו, איפשרו להפוך את ריקודי העם לפעילות המונית רחבה, המתחרה בפעילויות אחרות וחייבת לענות על צרכים של ההמונים הרוקדים כדי להמשיך להתקיים. ריקודי העם כנראה מסתגלים להתפתחות זו. העובדה שנוצרים ריקודי עם חדשים אולי אינה שלילית. יתכן שיש בה תשובה, אולי תת-הכרתית, לצורך המודרני בגירויים חדשים. אולי, אילו לא היתה קיימת תופעה זו ולא היו נוצרים ריקודים חדשים לבקרים, או אילו היו יוצרים היום ריקודים כמו שיצרו בשנות החמישים והשישים, ריקודי העם לא היו קיימים ו"התנועה" היתה מתה או נשאת נחלתה של כת קטנה של שומרי חומות. זאת ועוד, תהליכי המסחור וההתמקצעות של ריקודי העם הם בלתי נמנעים, וצריך להתמודד עמם על ידי פיתוח טעם טוב של הרוקדים.

התשובה כמובן היא במערכת איזונים ובלמים - ליצור ריקודים חדשים אבל שלא יהיו רבים מדי עד כדי כך שיהרסו את המכנה המשותף שהוא בסיס לריקודי עם. אפשר ליצור ריקודים רבים שיש להם משהו חדש להגיד ושרמתם מושפעת מטעם טוב, ידע כוריאוגרפי ואוזן מוסיקלית, ולשם כך יש לפתח, כאמור, טעם טוב של הרוקדים. הם שיקבעו בסופו של דבר מה יישאר ומה ייעלם.

השפעת התפתחויות טכנולוגיות

התפתחות הטכנולוגיה, ובעיקר התקשורת, כבר הביאה להתפתחות טכניקות של לימוד ריקודים בבית באמצעות קלטות ותקשורת מחשבים, וזו התפתחות שעלולה להפחית בצורך לצאת לפעילות חוגית. אבל יתכן גם שדווקא הצורך בהשתייכות, בפעילות בקבוצות אינטימיות קטנות ובקשר בינאישי (תופעה שאנו כבר ערים לה בפעילות התרבותית בישראל) והחשש של האדם המודרני מניכור, יביאו להגברת הפעילות הקבוצתית בריקודי העם, ורצון לפתח קבוצות של רוקדים שהקשר ביניהם יחרוג מעבר לריקודים.

ריקודי העם הפכו למצרך, וכמצרך אין להם מעמד מיוחס בחברה ההישגית והאינדיבידואלית של ימינו. הם מתחרים עם היצעים אחרים בכלכלת שוק הבידור והפנאי. התופעות שאנו עדים להם בריקודי העם בשנים האחרונות הן תוצאה של התפתחות זו. הריקודים התאימו עצמם להתפתחות זו וכך שרדו ואף התרחבו והפכו לפעולה עממית המונית. הרגשת התיסכול של חלק מהוותיקים, ההרגשה של איבוד ערכים כביכול, נובעת אולי מחוסר הבנת תהליכים אלה. ריקודי העם, כדי לשרוד ולהתפתח בתקופה המודרנית של חילופי אופנות וחיפוש גירויים, חייבים להשתלב בתהליכים אלה, להתמודד עמם ולהיעזר בהם.

ריקודי עם כביטוי לצורך בשותפות חברתית ובשתייכות לאומית

היתרון היחסי של ריקודי עם הוא שהם בכל זאת לא עוד מצרך בידורי בלבד אלא גם ביטוי לצרכים עמוקים יותר - הצורך בשותפות חברתית ובשתייכות לאומית. על אף הציניות הקיימת בחברה הישראלית וההשפעות של תהליכי בניית חברה כלל עולמית, תופעות של חיקוי של התבטלות וחיקוי של התבוללות בתרבויות אחרות, הצורך בהגדרת זהות לאומית ישראלית הוא עמוק מאוד. ועם תהליכי השלום והמפגש עם החברה הערבית והפלסטינית צורך זה עוד יגדל. הצורך בהגדרת הזהות אצל החילונים, שלכאורה נדמה שפתרו אותו על ידי האזרחות

ותכנים מחיי היומיום כפי שקיים היום - עבודה, חקלאות וטקסי חגים, ימנעו מתופעות בימתיות לפגוע בהשתתפות ההמונים בריקודי העם ובהנאה מהשתתפות זו.

כמובן, שגם לגבי הופעות במה חשוב לפתח טעם טוב והבנת החוקים, ההתפתחות, השפות והסטנדרטים המקצועיים של אמנויות הבמה.

ריקודי העם תרמו למחול האמנותי ולהכשרת רקדנים (בעיקר גברים) למחול האמנותי. בין ריקודי העם והמחול האמנותי קיימים תהליכי הפרייה הדדית.

למה לנסות לחזות מה יקרה לריקודי העם?

ניתוח התופעות הנצפות היום בריקודי העם, הגדרת התהליכים, הניסיון להבין מה קורה ומה יקרה לריקודי העם, אין פירושו שרקדנים יתפכו לסטודנטים לתולדות האמנות, למדעי המדינה, לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, לכלכלה וליחסים בינלאומיים. אולם חשוב שירכשו הבנה של ההשפעות, כך שיוכלו לזהות את הכוחות החברתיים הפועלים על ריקודי העם, להבין את מורכבות המציאות ולראות בהתפתחויות נתון.

לאור כשלון המדע לספק משמעות או ערך לחיים, עולה חשיבותה של האמנות ובמיוחד של האמנות העממית הקהילתית, המאפשרת ביטוי של דחף היצירה הטמון בכל אדם.

שימורם של ריקודי עם בארצות אחרות ותחייתם אצלנו הם ביטוי לצרכים עמוקים של האדם המודרני בכלל ושל הישראלי בפרט. אדם נאבק היום בתהליכי ניכור, בערכים סותרים של חברה תעשייתית מסחרית, חי במגלופוליס וצריך לתת ביטוי אמנותי כלשהו לחיי היום יום שלו בעיר הגדולה, הרועשת והמשתנה במהירות.

ריקודי העם, אם יילמדו מגיל צעיר, גם במערכת החינוך, יכולים לתרום להתפתחות אינטלקטואלית, אסתטית ורגשית, ולפתח ערכים חברתיים. לימוד ריקודי העם של הוותיקים יסייע לנו להבין את המחשבה וההיגיון של החברה שקדמה לנו, ושהניחה את היסודות לקיומנו. ריקודי העם יכולים לסייע להבין את העולם ותרבויות אחרות. מבחינה רגשית ביכולתם לתרום לפיתוח הדמיון, ולפתח חיים יותר עשירים ובעלי משמעות.

כנס רוקדים בקיסריה, צילום: ויקי כהן

הישראלית, יגבר דווקא כתוצאה מהאתגר של בניית מערכות יחסים בין יהודים וערבים, בין דת ומדינה ובין דתיים וחילונים.

החיפוש אחר מרכיבים של שותפות (ולא רק שותפות גורל או מלחמה באויב משותף) החיפוש אחר סמלים משותפים לקבוצות השונות בחברה הישראלית, הצורך בהמשכיות, חיפוש הקשר בין העבר, ההווה והעתיד, הצורך בחיזוק מרכיבים קולקטיביים של הזהות הישראלית לעומת מרכיבי ההישגיות האישית, שעלולים לערער את החברה הישראלית הצעירה, העובדה שקיים מאבק, תרבותי בעיקרו, על קיום לאומי לעומת השפעות כלל-עולמיות, אפשר שכל אלה יתנו תנופה לריקודי העם. השאלה היא רק אם ריקודי העם עצמם לא יושפעו מתהליכים אלה ויהפכו לעוד אירוע בידורי, כמו מחול אירובי, דיסקו, פופ וכו'. אם ישמרו ריקודי העם על מרכיב החיפוש אחר מאפיינים עמוקים של זהות משותפת הם יעמדו בפני התופעה של חילופי אופנות ויהיו ביטוי עמוק יותר של זהות תרבותית וצרכים חברתיים.

חשיבותם של ריקודי העם היא בכך, שהם שילוב מרתק של אמנות וערכים, וגם ביטוי גופני של חיי היומיום, בילוי, בידור והנאה. אבל כוחם הגדול הוא בכל זאת בכך שביכולתם לרומם את הרוקדים מחוץ לגבולות החומר ובעיות הקיום הפיסי המיידי, להציב אתגרים ולהעשיר את הקיום הזה.

השפעות הבמה ומופעי ראוה ובידור

תופעה נוספת המפחידה את החוששים לגורל ריקודי העם היא השפעת הבמה עליהם: מופעי ראוה, נטייה לאמנותיות יתר, מסחור מופעים לתיירים וכו' עלולים לערער את קיומם ולהופכם לעוד הופעת מינימום. תופעה זו, אגב, כבר הפחידה את גורית קדמן לאחר כנסי דליה 1958 ו-1968. מצד שני, יתכן שדווקא מופעי הראווה המושכים המונים והמעמד שריקודי העם מקבלים במסגרת המחול האמנותי, מפגש המוני הרוקדים כהפגנת כוח, שהם תרומת פסטיבל כרמיאל ויונתן כרמון, יקנו לריקודי העם מעמד, חשיבות וכוח משיכה.

העובדה היא שעל אף שלהקות ריקודים עלו לבמה ושהכוריאוגרפים מנסים להתבטא אמנותית בתחום המחול העממי (לעתים בחוסר מקצועיות ועם להקות ריקודי עם חובבים) רוב הרוקדים ממשיכים ליהנות לרקוד ריקודי עם. גם בריקודי עם מבוימים הרקדנים אינם מנותקים מהקהל, והשימוש בתנועות

ריקודי עם הצליחו לתת תשובה לדילמות הבסיסיות של החברה הישראלית; היחיד והחברה, ההמשכיות והשינוי, השונות והאחדות. בעולם המודרני שלנו, שבו שעות הפנאי הולכות ומתרבות, הארגונים הולכים וגדלים והופכים לבלתי-אישיים, והאדם הוא צרכן לא-אישי, ריקודי העם יכולים לתמוך בפרט, לאפשר לו תקשורת בינאישית על אף השוני וההשתייכויות הקבוצתיות, עדתיות, דתיות, מעמדיות, וזאת על בסיס של תרבות מקומית

שאדם מרגיש שהיא שלו. דווקא התפתחות אמצעי התקשורת תביא להגברת הדרישה להשתייך וליצור מגע עם בני אדם בקבוצות אינטימיות. כל אלה לא יפגעו בהתפתחות ריקודי העם, לא יהפכו אותם לאופנה חולפת, אלא יתרמו להתפתחותם ולהתרחבותם. אבל, כאמור, התחזיות בנויות על ציפיות, ואם אלה אכן הציפיות - רק לרוקדים פתרוניים.

